

НАРОДНА КУЛТУРА У МУЗЕОЛОГИЈИ МЕДИЦИНЕ ПОГЛЕД НА ПУБЛИКАЦИЈУ *МУЗЕАЛИЗАЦИЈА МЕДИЦИНЕ: МУЗЕЈИ И ЗБИРКЕ У СРБИЈИ* –

Делатност етнографске музеологије сустижу бројни изазови у савременом окружењу, почев од тога на који начин посматрати традиционалну окосницу – материјална културна сведочанства у својству музејских предмета, па до граница поља у којем уопште треба разматрати и тумачити народни живот с припадајућим системом вредности. Међу подручјима која су несумњиво разматрана у другачијем светлу током означајућег раста броја и квалитета музеја током друге половине 20. века, треба говорити о делокругу рада у којем се музеологија сусретала с појавама, моделима, процедурама и обрасцима везаним за народну медицину. Јавни дискурс у културама Европе или шире, у оквирима тзв. Западне цивилизације, којој припада и подручје Балкана, мењао се током последњих деценија према народним системима лечења: од полемичног става према достигнућима утемељеним на, рецимо, хиљадугодишњим искуствима у традиционалном лечењу припадника великих цивилизација Истока, преко популарне културе која нам је „на мала врата” предочила бројне концепте и процедуре у оквирима значења термина алтернативне медицине, па све до савременог приступа у којем се у односу на званичну, научну, признаје постојање комплементарне медицине.

Некадашња дисциплина етнологије малтене је целокупан традиционални систем лечења: медицински, стоматолошки, ветеринарски, и чак – балнеолошки, у начелу сврставала у делокруг истраживања тзв. духовне културе. Такав став проистекао је из бројних разматрања у којима је у народним, традиционалним системима мишљења и деловања препознато веровање у недељив однос човека према материјалном, и свету неопипљивог, читаван преваходно у народним знањима, вештинама и веровањима у силе природе и космоса. Етнографска музеологија, иако доскора стандардизована за приступ у којем је музејски предмет основа за делатност, свеједно је пратила такав приступ и установљавала збирке и колекције са садржајима везаним за поменути домен. Не одлазећи даље од Етнографског музеја у Београду (у статусу матичне установе за етнографски материјал) навео бих да о систему вредности читаваном у народном лечењу треба говорити на основу музеалија смештених у збиркама *Предмети уз обичаје* и, најпре, *Народна знања и веровања*.

Како је етнологија данас редефинисана у различитим пољима антропологије, а, како је наведено, музеологија иде све даље у сагледавању својих све бројнијих могућности деловања, на почетку овог „погледа према” на-

правио бих малу дигресију ставовима о постојању већ вековног неумитног процеса у којем је савремена, позитивна или научна медицина потиснула народне лекаре и видаре, те предочавањем да током последњих деценија музеји који се баве научним, техничким и технолошким развојем – у који су укључени истраживања и репрезентације о модерној медицини, постају све атрактивнији за циљне групе посетилаца формираних у нашем информатичком окружењу.

Непосредан повод за један од могућих погледа на досадашњи, у основи – дистинктиван однос специјализованих музеологија, у које су укључене народна и савремена медицина те, као последица тога – релације етнографске и научно-техничке музеологије, јесте публикација *Музеализација медицине: музеји и збирке у Србији* ауторке Јелене Јовановић-Симић. Монографија је издата поводом тридесетогодишњице Музеја науке и технике, издавач је Музеј науке и технике, а сама ауторка руководилац збирке Музеј српске медицине у Музеју науке и технике. Обимна монографија подељена је на три велика одељка, у којима су разматрани медицински музеји у свету, музеализација медицине у Србији и музеализација историје медицине у Србији. Целокупан садржај монографије сачињавају целине у којима су предочене најстарије праксе колекционирања до настанка медицинских музеја, класификација медицинских музеја, рани модерни експериментални музеји, музеји у функцији медицинског образовања, музеји у функцији здравственог просвећивања, музеји историје медицине, циљеви рада и послаће медицинских музеја, потом оне усмерене ка конкретним разматрањима стања у Србији, почев од постанка, развоја и делатности медицинских збирки и музеја, преко Музеума реткости, збирке препарата Српског лекарског друштва, Здравственог музеја Друштва за чување народног здравља, Музеја за хигијену Централног хигијенског завода и Стална земаљска хигијенска изложба, па све до Медико-историјског музеја Централног хигијенског завода, Музеја и збирке Медицинског факултета Универзитета у Београду, Универзитетске збирке и музеја основаних после Другог светског рата, Музеја санитета НОБ-а, класификације медицинских збирки и музеја и прегледа медицинских збирки и музеја у Србији. Напошетку, Јелена Јовановић-Симић говори о томе на који начин је препозната потреба и обављена систематизација музеализације историје медицине у Србији, што је разматрано у одељцима о изучавању историје медицине у Србији, пионирским радовима, Медико-историјском музеју као првом научном центру за историју медицине, научним друштвима и секцијама за историју медицине као научним форумима, периоду стагнације организованог рада, обнављању и раду Секције за историју медицине СЛД, анализи историографско-медицинских тема у периоду 1955–2010. године, Музеју српске медицине СЛД као примеру музеализације историје медицине, оснивању Музеја српске медицине СЛД, формирању фонда Музеја српске медицине СЛД и концепцијама сталних поставки, те делатности Музеја српске медицине СЛД (1955–2010).

Репрезентативан приступ ауторке обимном медицинском наслеђу заснован је на излагању и разматрању различитих врста грађе, извора и музеолошких информација, те синтетичком приступу у анализи, стеченом прожимањем њеног академског образовања надограђеног искуствима стеченим у специфичном пољу музејске делатности и окружења музејских институција. Како је на први поглед јасно да такав поступак подразумева опредељење за методолошке оквире научно-техничке музеологије, у контексту погледа из етнографске према поменутој музеологији непосредан повод не подразумева научно-технички дискурс из којег би проистекао критички став о неспорном, у неку руку пионирском достигнућу у сагледавању домаће медицинске музеологије. Управо супротно, на основу чињенице да народни живот представља основу на којој је дефинисан потоњи развој савремених заједница, а потом и да је традиционални систем вредности прожимањем уграђен у савремено културно окружење, у даљем тексту начињен је покушај да се укаже на то како постоји простор у којем поглед из угла етнографске музеологије говори у прилог могућностима за мултисекторско музејско повезивање на основу подизања свести и капацитета за опсежнији рад у музејима.

Својеврсни кредо публикације представља став са самог почетка, по којем медицински музеји представљају институције заштите у којима се сакупљају, чувају и излажу (комуницирају) медицински предмети, као и други, пошто су у музеолошком значењу медицински предмети сва она сведочанства материјалне културе која су примарно била у функцији очувања здравља, спречавања болести или лечења. На таквој платформи изложена су бројна искуства и решења на основу којих протомедицинском музеологијом треба сматрати различите варијанте колекционарског приступа у достигнућима лекара античких цивилизација, потом укључивање религијски прожетих метода лечења насталих током дугог периода средњовековља, а напослетку – настанак заиста медицинских пробоја током ренесансе и просветитељства, који су обновљеним окретањем ка човеку као интегралном елементу живог света у природном окружењу неумитно водили ка научној медицини. Такав приступ у сваком је случају образложен чињеницом да до сада у домаћој музеологији нису обављана детаљна истраживања о мотивима, узорима, моделима аквизиције и садржају музејских фондова, а потом концептима и реализацији поставки у области медицинске музеологије, која чак дословно настаје током првих деценија 21. века.

Излагање обимне грађе и следствена разматрања у првом одељку указују на почетке колекционарства у историји медицинске музеологије, о настанку модерних експерименталних музеја, музејима у функцији медицинског образовања и здравственог просвећивања, о музејима историје медицине. Доследно хронолошки и концептуално представљен процес развојка музеализације медицине, међутим, прескаче феномен дугог трајања народне медицине која је практикована у оквирима традиционалних заједница на подручју Србије. Такав приступ умањује значај чињенице да ниједна култура ни цивилизација нису самотворне, већ да баштине достигнућа,

знања и вештине свих претходних на истом тлу и оних с којима су биле у контакту. У светлу постојања наших традиционалних заједница то значи да су њихови припадници лечени на основу наслеђених и преузетих искустава од, у најмању руку, времена великих античких цивилизација Грчке и Рима, које су, уосталом, иницијално обликовале данашњу Европу. Народно познавање природног окружења и могућности примене знања и вештина о њему у областима употребе биљака и минерала, процедура насталих на основу познавања хумане и зооанатомије, физиологије, а потом превентиви, хигијени и другом несумњиво су, између осталих, оличене у актуелним концептима очувања и одрживог развоја нематеријалног културног и аграрног наслеђа. На другој страни треба говорити о томе да религијом прожети модели и процедуре, о којима ауторка говори у одређеном контексту, такође припадају у најмању руку синкретистичком практиковању народне медицине. У прилог томе треба рећи да веровање у лековиту моћ молитве представља само другу страну веровања у лековите моћи ритуално изречених речи, какво постоји при народној, магијски заснованој пракси бајања. Конкретан пример за синкретизам званичне и традиционалне побожности у практиковању народне медицине били би жртвени предмети, мотиви, које ауторка помиње, али приписује искључиво религијским процедурама.

Већ у уводном делу наведено је како стандардизована, традиционална етнографска музеологија препознаје народну медицину као интегрални део начина живота, у најмању руку, припадника сеоских заједница који су сачињавали гро становништва данашње Србије. На основу тога предочена могућност да традиционални модели лечења могу бити разматрани у својству историје медицине не пренебрегава се чињеница да одређене аспекте није могуће тумачити ван појмова надрилекарство, шарлатански приступ или злоупотреба сујеверја у светлу некадашњих система вредности. Но, историја званичне медицине такође памти многе превазиђене теорије, и чак – странпутице у процесу напретка. Због свега тога не треба занемарити то да у оквиру своје редовне делатности, на пример, збирка Народна знања и веровања у Етнографском музеју музеализује предмете који садрже информације о стоматолошком лечењу, фитотерапији, пуштању крви и вантузама, пракси обрезивања – *сунећења* и другом, и то бар у истом проценту као и они који документују саливање страве, бајалице, веровања у моћ амајлија. Не треба заборавити ни то да су у научним и стручним чланцима, потом и етнографским прилозима предочени народни облици поступања у домену ортопедије и трауме, лечења облогама и масажом, балнеолошким купкама и оралном применом лековитих вода.

Пресек стања о пракси музеализовања предмета везаних за културу медицине у Србији, какав је начињен у *Музеализацији медицине* већ по уводној изјави саме ауторке неизоставно указује на то да је доскорашњи угао сагледавања донекле био условљен ентузијазмом медицинара, који су се одлучили да оснују медицинске колекције, збирке или музеје, у којима су заштиту културних сведочанстава спроводили искључиво професионалци уз своје

редовне дужности у здравственим или образовним установама, а поготово пензионери из области здравствене заштите који су били заинтересовани за област историје медицине. Такав је приступ несумњиво довео до тога да музеологија медицине прати ускостручну музејску делатност, која је, опет, уважавала искључиво историјат и достигнућа савремене, научне медицине. Управо стога поглед начињен из перспективе етнографске музеологије, за који сматрам да може бити добродошао за ширу опсервацију културе медицине (овде назначене у антрополошком, не здравствено-просветитељском концепту), указује на то да народна практиковања и модели лечења могу, као, уосталом, савремени концепт комплементације традиционалног у области саме медицине, бити уважени за музеолошка разматрања. Утолико пре несумњиво драгоцен, пионирски и својеврсно утемељитељски научно-стручни прилог вишег кустоса Јелене Јовановић-Симић, треба препознати као темељ даљег развоја у правцу интердисциплинарног и интерсекторског повезивања различитих, у досадашњем раду стандардизовано схваћених музеолошких „фиока”. У прилог томе назначавам како неким од могућих области сарадње треба сматрати савремена сусретања и прожимања традиционалних, народних система вредности и данашњег информатичког окружења, прочитаних у еколошком приступу и борби против климатских промена, свеопштег загађења и неконтролисане употребе хемијских супстанци. Знајући како је нови приступ музејској делатности, нова музеологија, допринела томе да дословно сваки производ деловања људи може постати предмет музеализације и музеолошког промишљања, домаћа медицинска музеологија која себе не види искључиво у домену деловања заједнице техничких музеја може постати активан агенс друштвеног деловања, и укључити се у редефиниције јавног дискурса о томе шта је било, шта јесте и шта може бити здравље људи и живог природног окружења.

Напоследку, и поново уважавајући допринос *Музеализације медицине*, поглед завршавам цитатом:

Ново послање музеја сликовито су сажели Арнолд и Чаплин 2013. године у неколико реченица: „Медицински музеј је мртав. Живео медицински музеј. Или радије, живели они простори који траже да укључе аудиторијум у дискусије и промишљања са темама о здрављу и благостању, о морбидитету и морталитету, о праксама лечења. И живели они који то чине користећи материјалну културу, предмете који обликују, или су сами обликовани нашим разумевањем шта значи бити човек у здрављу и болести. Медицински, али не превише дефинисни медицинском. Музеји, али не једноставно одређени својом улогом чувара сабране материјалне културе медицинских наука. У односу на постмедицински музеј, предвиђамо појаву институција које траже да редефинишу оно што се подразумева под појмом медицински, као и само искуство посете музеја.” (Arnold and Chaplin, *Afterword: Wellcome Collection*).

Слика 1. Детаљ изложбе *Век и по београдске болнице*

Слика 2. Детаљ сталне изложбе

Слика 3. Велика открића

Слика 4. Војни санитет

*Марко Стојановић
Етнографски музеј у Београду*